

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНУ ДІЗНАННЯ ЗІ СЛІДЧИМ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Вирішення завдань кримінального процесу щодо розкриття кожного вчиненого злочину, викриття винних та ін. (ст. 2 КПК) – вимагає прийняття комплексу заходів, зокрема: вдосконалення кримінально-процесуального законодавства, пошук нових форм і методів боротьби зі злочинністю, оптимізації структури правоохоронних органів і максимального об'єднання їх зусиль, підвищення ефективності оперативно-розшукової та слідчої діяльності. В їх числі, на наш погляд, особливу актуальність набуває наукова розробка проблем нормативних основ взаємодії органів досудового слідства і дізнання при провадженні досудового розслідування і науково-практичних рекомендацій, направлених на підвищення ефективності цієї узгодженої діяльності. Ця проблема була об'єктом багатьох досліджень у теорії кримінального процесу [1; 2; 3; 4; 5], однак численні теоретичні питання залишається й донині дискусійними, що негативно впливає на практику.

Під *взаємодією* органів слідства і дізнання в процесі розслідування кримінальних справ слід розуміти *засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену діяльність, яка направлена на вирішення завдань кримінального судочинства при керівній і організуючій ролі слідчого та чіткому розмежуванні компетенцій*.

Ця діяльність має теоретичні та правові підстави. Теоретичними підставами взаємодії є положення, які пояснюють її смисл і значення, дозволяють відповісти на питання: чому вона можлива й необхідна? Такими підставами, на нашу думку, є: а) *спільність завдань* органів дізнання та слідчого – лише об'єднуючи свої зусилля, органи досудового слідства і органи дізнання зможуть ефективно їх вирішити; б) *однакова юридична сила процесуальних актів органів дізнання та слідчого* – протоколи слідчих дій, виконаних співробітниками органів дізнання, мають таке ж доказове значення як і протоколи, складені слідчим; в) *необхідність використання можливостей органу дізнання і слідчого* – слідчий вправі провадити тільки процесуальні та розшукові дії (ст. 114 КПК), органи дізнання ж можуть вживати й оперативно-розшукові заходи (ст. 103 КПК). Правовими ж підставами взаємодії є: приписи законів (КПК, Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6], «Про міліцію» [7], «Про Службу безпеки України» [8] та ін.) та підзаконних нормативних актів [9; 10].

Взаємодія слідчого і органу дізнання має різноманітний характер і здійснюється в певних правових формах. У процесуальній літературі виділяються процесуальні й організаційні (непроцесуальні) форми взаємодії. Однак, таке розмежування умовне, тому що процесуальні форми взаємодії знаходять більш детальне регулювання у відомчих нормативних актах, а організаційні хоча і недостатньо повно визначені та регламентовані законом, випливають з його змісту, погоджені з його смислом.

До *процесуальних форм* взаємодії, тобто таких, які регулюються кримінально-процесуальним законом, належать: 1) повідомлення про наслідки

оперативно-розшукових заходів, якщо у справі, що передана слідчому, не встановлено особу, яка вчинила злочин (ст. 104 КПК), а також, на нашу думку, і в справах, у яких така особа встановлена, про нові епізоди її злочинної діяльності, оскільки це впливає із завдань, передбачених ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6]; 2) доручення і вказівки слідчого щодо проведення слідчих та розшукових дій, а також оперативно-розшукових заходів (ст.ст. 104, 114, 66 КПК); 3) надання допомоги слідчому при провадженні окремих слідчих дій (ст. 114 КПК).

До *організаційних* форм взаємодії слідчого й органів дізнання, тобто тих, які передбачені відомчими нормативними актами, належать: 1) погоджене планування спільних слідчих, розшукових і оперативно-розшукових заходів; 2) обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією, що надходить за повідомленнями про вчинені злочини і злочини, що готуються, а також з інших питань слідчої й оперативно-розшукової діяльності (зокрема, використання можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків тощо); 3) координація проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; 4) консультації; 5) спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню злочину та обговорення профілактичних заходів; 6) спільна узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи (СОГ); 7) спільне використання техніки, засобів зв'язку і транспорту, що має в своєму розпорядженні орган дізнання тощо.

Розглянемо окремі з вказаних форм взаємодії, які, незважаючи на численні наукові розробки, на нашу думку, залишаються дискусійними і потребують вдосконалення правової регламентації.

Однією із самостійних, найбільш поширених форм взаємодії слідчого з органом дізнання є *виконання останнім доручень і вказівок слідчого*. На підставі аналізу чинного кримінально-процесуального законодавства та правозастосувальної практики можна стверджувати, що орган дізнання виконує їх в таких випадках: 1) доручення і вказівки слідчого в порядку ч.3 ст. 114 КПК; 2) окреме доручення слідчого в порядку ст. 118 КПК; 3) доручення підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі (ч.3 ст. 66 КПК); 4) доручення про розшук та встановлення особи, яка вчинила злочин (ст. 104, ч.3 ст. 209 КПК), а також про розшук обвинуваченого в порядку ст. 139 КПК.

Отримавши такі доручення, начальник органу дізнання доручає їх виконання підлеглому співробітнику, причому, якщо в цій справі проводилося дізнання, то, на наш погляд, доцільно саме тому, який його проводив, оскільки, знаючи цю справу, він краще усвідомить смисл доручень і вказівок, що сприятиме більш якісному їх виконанню.

При дачі доручень і вказівок слідчого органу дізнання в порядку ч.3 ст. 114 КПК може виникнути питання, чи поширюється правила ст. 60 КПК про відвід на співробітників органу дізнання, які їх виконують? Думаємо, що відповідь на це питання повинна бути позитивною. Тому, наприклад, якщо доручається провести обшук у квартирі обвинуваченого співробітнику

органу дізнання, який є його родичем, то останній повинен заявити само-відвід, не чекаючи заяви про відвід.

Закон не встановлює переліку слідчих дій, виконання яких може бути покладено на органи дізнання. В кримінально-процесуальній літературі з цього питання мають місце різноманітні судження. Не вдаючись до їх аналізу, вважаємо, що слідчий вправі доручати органам дізнання провадження тих дій, якщо він сам не має можливості своєчасно їх виконати з яких-небудь причин, або коли виникає необхідність одночасного провадження ряду слідчих дій.

Інколи у співробітника органу дізнання, який виконує доручення слідчого, виникає необхідність проведення інших слідчих дій, зв'язаних із дорученням. Наприклад, співробітнику органу дізнання доручили допитати свідка, а той в ході допиту повідомив місце, де можуть знаходитися вкрадені речі. Чи повинен цей працівник органу дізнання проводити обшук? На наш погляд, так. З цією метою доцільно ввести у закон (ст. 104 КПК) положення, яке дозволяло б виконавцю такого доручення у випадках, що не терплять зволікання (наприклад, коли це може призвести до втрати доказів), виходити за рамки доручення слідчого і виконувати необхідні слідчі дії з негайним повідомленням ініціатора доручення. Однак, при цьому не повинні обмежуватися конституційні права і свободи громадян, зокрема, наприклад, положення ч. 6 ст. 177 КПК, в якій закріплено лише два невідкладних випадки (пов'язаних із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину) для провадження обшуку в житлі чи іншому володінні особи без постанови судді, повинні суворо дотримуватися співробітниками органу дізнання.

Разом з тим, на нашу думку, не можна погодитися з думкою М.А.Погорецького, що для підвищення якості доручень і вказівок слідчого органу дізнання та відповідальності останнього за їх виконання, копії таких доручень повинні направлятися прокурору [11, с.49]. Це доповнення до КПК перетвориться в обов'язок прокурора перевіряти кожне доручення слідчого органу дізнання та результати його виконання, що, в свою чергу, збільшить навантаження на прокурорів та деякою мірою обмежить процесуальну самостійність слідчого.

Закон не передбачає строку виконання доручення слідчого, даних ним в порядку ч.3 ст. 114 КПК. А це інколи призводить до того, що вони виконуються несвоєчасно, в результаті чого втрачають смисл. Такий строк (10 днів) встановлено лише у відомчому порядку при взаємодії слідчих органів внутрішніх справ (ОВС) та інших структурних підрозділів ОВС України [10, п.6.19.2]. Тому, вважаємо, необхідно доповнити ч.3 ст. 114 КПК положенням, що доручення і вказівки слідчого для органів дізнання є обов'язковими та підлягають виконанню в десятиденний строк. У разі неможливості своєчасного їх виконання, питання про продовження строку слід погоджувати зі слідчим шляхом направлення через начальника органу дізнання клопотання слідчому. Цей погляд підтверджується і результатами анкетування проведеного серед співробітників органів дізнання (точніше ОВС в Дніпропетровсь-

кій області), які виконують такі доручення – 86% респондентів підтримали таку пропозицію.

Поряд з дорученнями слідчий вправі давати органам дізнання обов'язкові для них вказівки, під якими ми розуміємо вимогу про тактичні умови проведення доручених слідчих чи розшукових дій. До таких умов можна віднести наприклад, вказівку слідчого повідомити такому-то свідку перед його допитом, що злочинець арештований і йому не потрібно боятися помсти або вказівка про одночасне провадження обшуку в різних осіб тощо.

Необхідно розрізняти окреме доручення слідчого (ст. 118 КПК) і доручення органу дізнання в порядку ч.3 ст. 114 КПК. Окреме доручення слідчого – це письмове прохання слідчого про проведення окремої слідчої дії (дій) в іншому слідчому районі. Відмінності зазначених видів доручень полягають у наступному: а) регламентація різними статтями КПК України; б) відмінністю суб'єктів виконання (в порядку ст. 114 – це тільки органи дізнання, в порядку ст. 118 – як органи дізнання, так і слідчі); в) відрізняються й самі дії виконання яких може бути доручено (в порядку ст. 114 – слідчі та розшукові, в порядку ст. 118 – тільки слідчі); г) строк виконання доручення (в першому випадку законом не регламентований, у другому – встановлений ст. 118 КПК – 10 днів).

Оголошення обвинуваченого в розшук також є дорученням органам дізнання. Але оскільки розшук громадянина, хоча й обвинуваченого у вчиненні злочину, поєднується з певними правовими наслідками, а також зі значними матеріальними витратами, законодавець встановив як особливу гарантію обґрунтованості рішення про оголошення розшуку винесення постанови про зупинення досудового слідства й оголошення розшуку (п.1 ст. 206 КПК) чи окремої постанови (ст. 139 КПК). Для забезпечення успішного розшуку слідчий зобов'язаний до постанови про розшук додати копії постанов про притягнення особи як обвинуваченого, про обрання щодо неї одного із запобіжних заходів, довідку про особу розшукуваного, в якій викладаються дані, що необхідні для успішного здійснення розшуку. На підставі цих документів оперативні підрозділи провадять розшукові, а також й ОРЗ після заведення оперативно-розшукової справи. У випадку встановлення місця перебування обвинуваченого орган дізнання доставляє його до місця провадження розслідування.

На практиці досить часто використовується й така форма взаємодії, як *допомога слідчому з боку органів дізнання при провадженні окремих слідчих дій*, зокрема таких з них, які потребують великого обсягу роботи або додаткових гарантій для осіб, котрі беруть у них участь, а також коли у зв'язку з слідчою дією, що проводиться, необхідно здійснення функцій, які специфічно притаманні органам дізнання. Це обшуки, виймки, відтворення обстановки і обставин події, огляди місця події, пред'явлення особи для впізнання та ін. Участь співробітника органу дізнання відображається в протоколі слідчої дії.

Практиці відомі наступні форми допомоги органів дізнання при проведенні слідчих дій:

а) попередження і припинення порушень порядку при провадженні слідчих дій: оточування і охорона місця події або приміщення, де провадиться обшук, супроводження обвинуваченого, який перебуває під вартою, присутність при затриманні, очній ставці або впізнанні, коли є підстави побоюватися ексцесів зі сторони обвинуваченого, підозрюваного та інших осіб;

б) безпосередня участь в слідчій дії (наприклад, на чолі однієї з пошукових груп при огляді місця події, при розділенні на дві групи учасників відтворення обстановки і обставин події (слідчого експерименту) тощо);

в) застосування спеціальних знань співробітниками оперативно-технічних підрозділів, державної автоінспекції, державного пожежного нагляду, які беруть участь в оглядах, експериментах та інших слідчих діях як спеціалісти.

Форми допомоги органів дізнання в проведенні слідчих дій залежать від конкретних обставин справи, від виду слідчої дії, що провадиться та інших умов. Допомога буде повноцінною, якщо слідчий попередньо роз'яснить завдання і порядок її провадження. Найбільш часто за участі співробітників органу дізнання проводяться такі дії, як огляд місця події та обшук.

Зокрема, з багатьох міркувань така слідча дія, як обшук, проводиться одним слідчим, як правило, не повинна. З'явившись на обшук один, слідчий буде не в змозі одночасно шукати речі і цінності, контролювати входи-виходи з приміщення, спостерігати за обшукуваним. Тим більше неприпустимо їхати до місця обшуку тоді, коли зі сторони обшукуваних ймовірний спротив. Тому в таких випадках слідчий, намітивши провадження цієї слідчої дії, повинен звернутися до начальника органу дізнання за допомогою, наприклад виділити для допомоги підлеглих йому співробітників, зібрати орієнтуючу інформацію відносно обшукуваних, наперед встановити спостереження за місцем обшуку тощо. Така допомога сприятиме якіснішому його провадженню, а також значному скороченню часу його проведення.

Закон не встановлює переліку слідчих дій, для провадження яких слідчий може залучити співробітників органу дізнання. Вибір таких дій залежить від обставин конкретної кримінальної справи та розсуду слідчого. Не передбачено в законі й те, яка повинно бути форма звернення слідчого до органу дізнання з вимогою про допомогу при провадженні окремих слідчих дій (ч.3 ст. 114 КПК). Виходячи із смислу вказаної норми, думається, що його доцільно оформлювати у вигляді письмового доручення органу дізнання, в якому повинно бути вказано, в чому саме виразиться участь співробітників органу дізнання, а в окремих випадках також і строк виконання.

Низка суттєвих практичних питань взаємодії осіб, які провадять дізнання, зі слідчим, виникає при аналізі функціонування *слідчо-оперативних груп* (СОГ). Практика вже давно підтвердила життєздатність такої форми взаємодії. При дачі окремого доручення провести слідчу чи розшукову дію слідчий звертається до начальника органу дізнання, який потім передає підлеглим це доручення для виконання. При постійній же взаємодії слідчий сам дає завдання співробітникам органу дізнання, які входять до складу слідчо-оперативних груп, в результаті чого економиться час, краще усвідомлюється смисл завдання, його ціль [12, с.143].

Діяльність таких груп законом не передбачена, однак в слідчій практиці вони створюються. Автори коментаря до КПК України вважають, що правовою підставою створення таких груп є положення статей 114 і 119 КПК [13, с.185]. Разом з тим очевидно, що створення і діяльність СОГ принципово відрізняється від проведення слідства у справі кількома слідчими (ст. 119 КПК) і від направлення ними доручень органу дізнання про виконання окремих слідчих та розшукових дій (ст. 114 КПК). Крім того, динаміка проведення слідчих дій може випереджати відповідне оформлення їх в окреме доручення.

Всебічна нормативна регламентація функціонування слідчо-оперативних груп в кримінальному процесі на досудових стадіях є виправданою і в теоретичному, і в практичному плані. Вдосконалення правової регламентації правовідносин між суб'єктами процесу, які входять до цього утворення, можливе шляхом розширення прав і обов'язків кожного з них. З цією метою необхідно визначити повноваження керівника групи; повноваження слідчих – членів групи, перелік рішень, які вони вправі приймати самостійно; права і обов'язки слідчих і співробітників органу дізнання, якщо їх співробітництво носить тривалий характер і не вкладається в рамки окремих доручень; порядок вирішення суперечок між членами групи. Доцільно також в рамках кримінально-процесуального права врегулювати й процес формування таких груп.

Наразі окремі питання створення та діяльності СОГ знайшли своє закріплення у відомчих нормативних актах ОВС України [9; 10]. На підставі їх аналізу, а також окремих публікацій в юридичній літературі [14, с.60–67], на нашу думку, можна виділити два види слідчо-оперативних груп:

1) слідчо-оперативна група, яка створена для розкриття і розслідування конкретного злочину. Такі СОГ створюються в обов'язковому порядку при розслідуванні тяжких, особливо тяжких злочинів, серійних злочинів, що відрізняються особливою складністю, багатоепізодністю або мають небезпечний суспільний резонанс, а також злочинів, учинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями [10, п.6.12]. На практиці вона створюється за спільним рішенням (наказом або розпорядженням) начальників ОВС та слідчого підрозділу [10, п.6.13], як правило, через декілька днів після виявлення факту злочину і завершує свою діяльність після встановлення особи, яка його скоїла. Закінчує справу уже з відомим слідству обвинуваченим частіше всього один або група слідчих, а оперативні працівники міліції діють у рамках окремих доручень у відповідності до ст. 114 КПК України.

На нашу думку, хоча цього й не передбачено у вказаній Інструкції, такі рішення про створення цих груп повинні приєднуватися до кримінальної справи і повідомлятися її учасникам. Це сприятиме дотриманню прав учасників процесу, зокрема можливості заявлення ними відводів.

2) постійно діюча слідчо-оперативна група:

а) при чергових частинах ОВС (чергова СОГ), яка створюється для спільних виїздів на місця подій, проведення невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Склад цих груп може змінюватися згідно із за-

твердженням начальником ОВС та начальником слідчого підрозділу графіком чергувань [10, п.б.14], а це в свою чергу є негативним моментом, оскільки має місце відсутність стійкого «робочого контакту».

б) постійно діючі слідчо-оперативні групи, які спеціалізуються на розкритті пощипів визначеного виду: крадіжок, грабежів, нерозкритих злочинів минулих років тощо. Такі групи з метою найбільш швидкого й повного розкриття і розслідування цих злочинів, якщо вони вчинені на території ряду районів регіону, створюються наказами начальників ГУМВС, УМВС, УМВСТ за узгодженням із начальниками слідчих управлінь (відділів).

Для розкриття і розслідування міжрегіональних злочинів, які скоєні на території декількох областей, наказами керівництва МВС створюються *міжрегіональні слідчо-оперативні групи*. Контроль за їх роботою покладається на керівництво ГСУ або керівництво слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС, УМВСТ, на території якого вчинено найбільшу кількість злочинів.

Як бачимо, в даний час нормативною основою формування і діяльності слідчо-оперативних груп є відомчі нормативні акти. Аналіз вищезазваних Інструкцій говорить про те, що поряд з організаційним моментом вони торкаються суті діяльності цих груп. Таке становище суперечить змістові ст. 1 КПК України, відповідно до якої порядок провадження у кримінальних справах визначається лише законом.

На підставі вищевикладеного, вважаємо за доцільне внести доповнення у кримінально-процесуальне законодавство щодо регулювання діяльності СОГ. У зв'язку з цим необхідно включити до КПК України ст. 119¹, в якій передбачити, що для розслідування особливо складних справ створюються слідчо-оперативні групи. До складу таких груп входять слідчі різних відомств і оперативні співробітники органів дізнання. Керівництво діяльності слідчо-оперативної групи покладається на одного з слідчих. Правовідносини між кількома слідчими регламентуються ст. 119 КПК України.

Доручення і вказівки слідчого для співробітників органів дізнання, які входять до складу слідчо-оперативних груп, можуть бути дані як у письмовій, так і в усній формі.

Повноваження всіх членів групи дійсні на період участі в ній. Розподіл обов'язків, визначення завдань оперативним працівникам і форми звіту про їх виконання повинні здійснюватися керівником групи в залежності від її чисельності, складу, обсягу і напрямків роботи в справі, конкретних ситуацій, які виникають у процесі взаємодії.

Список літератури: 1. Дубинский А.Я. Взаимодействие следователя с органом дознания. К., 1970. 2. Зеленецький В.С. Взаємодія слідчого з органом дізнання у боротьбі з організованою злочинністю // Вісник Академії правових наук України. Х., 1997. №1. 3. Клименко В. Взаємодія органів дізнання зі слідчими військових прокуратур при провадженні розслідуванні // Право України. 2000. №3. 4. Погорельський М.А. Форми взаємодії слідчого й органу дізнання // Нова Конституція України і проблеми вдосконалення законодавства: Темат. зб. наук. пр. Х., 1997. 5. Слинько С.В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органами дознания: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 1991. 6. «Про оперативно-розшукову

діяльність» Закон України від 18 лютого 1992р. №2135–12 // Відомості Верховної Ради України. 1992. №22. Ст. 303. 7. «Про міліцію»: Закон України від 20 грудня 1990р. №565–12 // Відомості Верховної Ради України. 1991р. №4. Ст. 20. 8. «Про Службу безпеки України» Закон України від 25 березня 1992 р. №2229–12 // Відомості Верховної Ради України. 1992. №27. Ст. 382. 9. Інструкція щодо організації діяльності штатних підрозділів дізнання у системі МВС України та взаємодії їх з іншими службами органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів: Затв. наказом МВС України від 29 грудня 1995р. №880. 10. Інструкція з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України у розкритті та розслідуванні злочинів: Затв. наказом МВС України від 31 жовтня 2002р. №1100. 11. Погорецький М.А. Межі доручень слідчого органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів // Право України. 2000. №9. 12. Дознання в органах внутренних дел / Под ред. Чувилёва А.А. М., 1986. 13. Михеєнко М.М., Шибіко В.П., Дубинський А.Я. Науково-практ. коментар Кримінально-процесуального кодексу України. К., 1997. 14. Синеокий О.В. Виды следственных и следственно-оперативных групп: сравнительный анализ // Государство и право. 1997. №1.

Надійшла до редколегії 10.06.04

С.В. Краснокутський

ОЗНАКИ ТА ЦІЛІ НЕДЕРЖАВНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Багато держав у світі при забезпеченні правопорядку і безпеки покладаються не тільки на державні правоохоронні органи та спецслужби, але і на недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності.

Це пояснюється тим фактом, що держава не в змозі повністю забезпечити своїми силами безпеку всіх функціонуючих в суспільстві систем. Як відзначає Ю. Адашкевич, частка працівників недержавних правоохоронних структур у ряді країн світу, які зайняті в індустрії забезпечення безпеки, коливається від 50 до 80 відсотків від загального числа осіб, що професійно займаються боротьбою із злочинністю [1, с.51].

Необхідність забезпечення безпеки підприємців, захисту їх економічних інтересів від протиправних посягань зумовили появу в Україні недержавного сектора правоохоронної діяльності.

У свою чергу, ефективне здійснення недержавної правоохоронної діяльності залежить від: 1) глибини і фундаментальності науково-теоретичних розробок, що лежать в її основі; 2) місця і ролі, які відводяться недержавним правоохоронним організаціям в єдиній правоохоронній системі; 3) цілей, які поставлені перед недержавними правоохоронними структурами.

Оскільки на сьогодні в Україні юридична природа недержавної правоохоронної діяльності досконально не вивчена, що, в свою чергу, позначається на рівні розвитку відповідного законодавства¹; актуальним є вивчення питання про ознаки недержавної правоохоронної діяльності та цілі, поставлені перед нею.

¹ В Україні дотепер порядок здійснення приватної детективної й охоронної діяльності законодавчо не врегульовано.